

מוקדש לעילוי נשמת המנוח יצחק בן מרגלית ז"ל אוהב התורה ולומדיה

מה היה קורה לנו אם הבהמות היו יכולות לדבר?
"ויפתח ה' את פי האתון" (כב, כח)

במדרש (במדב"ר כ, יד) אמרו שדקב"ה סתם את פי הבהמה שלא יהיה לה כח הדיבור, "שאלו היתה מדברת לא היו יכולים לשעבדה ולעמוד בה. שזו הטיפשה שבבהמה אתונה של בלעם, וזה בלעם חכם שבחכמים, כיון שדיברה לא היה יכול לעמוד בה". וצריך ביאור מדוע באמת אם היתה הבהמה יכולה לדבר היה דיבורה קשה יותר מדיבור של אנשים עד שלא היו יכולים לעמוד בה.

וביאר רבי יעקב ישראל קניבסקי ב"ברכת פרץ", שאלו היה לבהמה כח הדיבור היתה אומרת רק את האמת כמו שהיא ללא שום שינוי ובלי שקד כלל, כי אין לה שכל לשקר ולהעלים משוה. ומפני כן לא היו יכולים בני האדם לעמוד בפניה, כי אי אפשר לעמוד בהטחת האמת כמו שהיא, וזהו בושה וכלימה רבה. וכמאמר הקדמונים שהביא רבינו בחיי הקדמון בספר חובות הלבבות, "חטאי לו ידיחון בס שכני אזי ברחו ורחקו מגבולי".

ולכאורה מי הכריח את בלעם להודות לדברי אתונה, והלא היה יכול להגיד לשלוחי בלב שהבהמה משקרת ואיננה אתונה אשר רכב עליה מעודו, וכמו ששיקר מתחילה קודם שדיברה האתון. אלא שהוא הבין שאין בזה תועלת, כי הם היו מאמינים במאה אחוז לדברי הבהמה שנאמרו בגדר מסיח לפי תומה ולא לדבריו.

וזהו שאמרו חז"ל במדרש (ב"ר צג, י) "אבא כהן ברדלא אמר, אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה. בלעם חכם של העובדי כוכבים לא יכול היה לעמוד בתוכחתה של אתונה, לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא על אחת כמה וכמה". והיינו שכמו שבדברי אתונה של בלעם הוצגה האמת כמו שהיא לעין כל ולא היה ניתן להכחיש, כך לעתיד לבוא תתגלה האמת לאמיתיה בכל פרטיה ופרטי פרטיה כמו שהם, ובביטול נמור לכל תירוצי כזב וחבלי השווא, ועל כן אכן "אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה".

באיזו תקופה בימות השנה רצה בלעם לקלל?
"מה אקוב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה'" (כב, ח)

א. בגבואת מיכה (ו, ה) נאמר "עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו', למען דעת צדקות ה'". ובמסכת ברכות (ז, א) אמרו "אמר רבי אלעזר, אמר להם דקב"ה לישראל, דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט". וזהו שאמר בלעם לבלק "מה אקוב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה'", שכל אותן הימים לא זעם ה'.

למידת הדין חרה על שהוצרכה להסתלק בימים שרצה בלעם לקלל
"ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך" (כב, כב)

במסכת ברכות (ז, א) אמרו שיש רגע ביום שעליו נאמר "ואל זועם בכל יום", ורק בלעם הרשע היה יודע לכוין לאותו רגע ולקלל בו. וה' עשה חסד עם ישראל, שלא זעם בכל אותם ימים שרצה בלעם לקללם, כי ח"ו אם היה כועס באותו זמן והיה בלעם מקללם לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט.

ובספר ראשי בשמים לדבי ישעיה מושקאט [חי לפני כמאתים שנה] ביאר בשם הארזי"ל שעל כך נאמר כאן "ויחר אף אלהים כי הולך הוא", שחרה לאף אלוקים שצריך ללכת, כלומר שחרה למידת ה"אף" שצריכה להסתלק, כמבואר בגמ' הג"ל שח' לא כעס בימים אלו.

ולכן נאמר מיד אחר כך "ויתיצב מלאך ה'", ופירש"י שהיה מלאך של רחמים. כי כיון שנסתלקה מידת הדין מיד התייצב ועמד מלאך רחמים לטובת ישראל.

וביאר בספר אור גדליהו לדבי גדליהו שוד ראש ישיבת תורה ודעת בארה"ב, שהגה אהבה היא המידה שמביאה לידי קיום המצוות בקום ועשה, אך מידת היראה נצרכת לקיום מצוות לא תעשה וגם לשרוף ולבטל תאוות רעות (יסוד זה מבואר ברמב"ן שמות כ, ח). וכדי להשפיע מידת היראה בבריאה יש הנהגה של "אל זועם בכל יום", שידאו ויפחדו הבריות וימנעו מעבירות. והיות זועם זה נצרך מאד לכן – "ויחר אף אלהים", שחרה למידת הדין, "כי הולך הוא" – שצריכה ללכת ולהסתלק מלהשפיע יראה בעולם.

ולכן יעץ בלעם להפקיד את בנות מואב ולהכשיל את ישראל בעריות, כיון שבאותם ימים לא שלטה מידת היראה, ומפני כן לא היתה הרתעה ולא היה פחד, ולכן לא היה כח לישראל להתגבר על יצרם ונכשלו במעשה של שיטים.

ובדרך זו פירש הרב שוד מה שנאמר אצל פנחס "בקנאו את קנאתי בתוכם", ופירש"י "בקצפו את הקצף שדיה לי לקצוף". ודחינו שפנחס נתלבש במידת הקנאה והפעיל את מידת היראה בכלל ישראל, ופעל בקנאותו מה שדיה לו לקב"ה לפעול בהנהגה של "אל זועם בכל יום", שכאמור הנהגה זו היא לצורך השדאות יראה בעולם.

וכן מה שנאמר "ולא כיליתי את בני ישראל בקנאתי", היינו שכיון שפנחס פעל בקנאותו את מידת היראה לכן לא היה צורך בזעמו של הקב"ה, ולכן "ולא כיליתי", שהרי בלעם הרשע היה יכול לכוין את הרגע של הזעם, וחי' היתה חלה דקללה של בלעם לבלות את בני ישראל אילולי מעשה דקנאות של פנחס.

והקשה רבי יהונתן אייבשיץ ביערות דבש (ח"א דרוש ו), שכיון שהקב"ה קבע חוק מתחילת הבריאה להיות זועם בכל יום, וכך טוב וכשר לפניו לצורך הנהגת הברואים, מדוע שינה סדר החוק מימות עולם בשביל טיפוש כבלעם הרשע, והרי במכה אחת או בחולי קטן היה יכול לעשות שלא יוכל לדבר ולקלל ללא צורך לשנות סדרי עולם.

ותירץ על פי דברי המדרש (ילקוט שמעוני ח"א תשס"ה) שמלחמות סיוחן ועונן היו בימי אלול ואחר כך בעשרת ימי תשובה היה מעשה בלעם ובלק. ובלעם שמח בראותו שנוזמן לו לקלל בימים אלו, כי סבר שהיות והם ימי דין יחולו קלותיו. אך טעה בדבר, כי אדרבה ימים אלו הם ימים של רחמים גדולים ועצומים, ובהם חקק ה' חוק שאינו זועם כלל ואין לפניו שום רוגז וכעס. ולכן בא לקלל ונמצא מברך, שזכות הימים הללו עמדה לישראל שלא רק שלא נתקללו אלא שזכו לברכות מופלגות.

ואם כן לדברי היערות דבש לא היה כאן שינוי מסדר הבריאה, כי סדר הבריאה כך הוא שהקב"ה זועם בכל יום מלבד עשרת ימי תשובה.

ב. אולם רבי נתן נטע שפירא כתב בספר מגלה עמוקות (אופן ק"ו) שבלעם ידע שעשרת ימי תשובה הם ימי רחמים ורצון ולא יוכל לקלל בהם ולכן מיהר כדי לבוא ולקלל לפני ימים אלו. ולכן בא המלאך לשטן לו בדרך לעכב אותו כדי שיעיב בעשרת ימי תשובה ולא יוכל לקלל.

ומכל מקום אף לדברי המגלה עמוקות עשרת ימי תשובה הם ימי רחמים עוד מראשית הבריאה, אלא שנחלק עם היערות דבש האם בלעם ידע שהם ימי רצון. ולכאורה מסתבר כדברי המגלה עמוקות שכן מן הסתם גם בשנים הקודמות כשניסה בלעם לקלל במקרים אחרים בימים אלו ראה שאין ה' זועם בהם.

ולדברי היערות דבש צריך לומר שעשרת ימי תשובה הם ימי רחמים רק לישראל אך לגוים הם ימי דין ככל השנה, ובכל המקרים הקודמים בלעם ביקש לקלל גוים ולכן הצליח לקלל גם בימים אלו. אלא שזוהו דוחק, שכיון שאין ה' זועם בימים אלו כלל לא היה יכול בלעם לקלל אף את הגוים. ולא מסתבר לומר שרק על ישראל ה' אינו זועם בעשרת ימי תשובה, אך זועם הוא על הגוים, שאין משמעות דברי הגמ' בברכות כן.

ג. ודבי פנחס הורוויץ כתב בספר פנים יפות, שכוונת בלק היתה שבלעם יקלל את ישראל בראש השנה שהם ימי דין. ולכן אמר לבלעם "לכה ארה לי את העם", "ארה" ראשי תיבות "א' ראש השנה", כלומר שיקלל אותם ביום הראשון של ראש השנה שהוא דינא קשיא כנודע.

ד. ובאמרי נועם (מועדים, עש"ת) למר"ר רבי יודם מיכאל אברג'ל מבואר שהמעשה של בלעם היה בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, ומכיון שהקב"ה בדחמיו לא כעס בכל אותם עשרה ימים לכן נקבעו ימים אלו לדורי דורות לימי רחמים ורצון. ונקראו עשרת ימי תשובה על שם ששערי הרחמים פתוחים בהם לרווחה ולא שורה שום כעס בעולם.

וזהו שלא כדברי היערות דבש והמגלה עמוקות שמתחילת הבריאה חקק ה' שלא יהיה כעס בעשרת ימי תשובה, שלדברי הרב אברג'ל עד מעשה בלק אכן היה כעס זעם גם בימים אלו. ואמנם כדבריו כתב גם רבי יהונתן אייבשיץ עצמו בתפארת יהונתן בפרשתנו, ושלא כדבריו ביערות דבש, ואלו ואלו דברי אלוהים חיים.

בחור ישיבה בדורנו גדול יותר מהרשב"א! "מי מנה עפר יעקב" (בג, י)

הערוך (ערך "עפר") מביא מדרש ילמדנו, "מי מנה עפר יעקב, עפר-בחור. מי מנה עפרים (בחורים) שיש בהן שהגיעו לעונת נישואין וכובשים את יצרם ואין עוברים עבירה".

וכעין זה כתב בעל הטורים, "מי מנה עפר יעקב. כמו "עופר האילים" (שיר השירים ב, ט). על שם "כי נער ישראל ואוהבהו" וגו' (הושע יא,

א). וכן תרגם אונקלוס "מי מנה עפר יעקב, מן יכול לממני דעדקיא (ילדים ונערים) דבית יעקב". ורבינו חיים פלטיאל כתב "כעפר בגימטריא נערים". והדרש הוא על בחורי ישראל שכובשים את יצרם ואינם עוברים עבירה, כמו שנאמר (שיר השירים ז, יד) "הדודאים נתנו ריח", ודרשו חז"ל (עירובין כא, ב) "אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא".

ובמסכת פסחים (קיג, א) אמרו "שלושה מכריז עליהם הקב"ה בכל יום", ואחד מהם הוא רוקן פנוי דוד בדרך ואינו חוטא. ופירש המהרש"א ש"מכריז" היינו שמוזרז עליהם שלא יפגעו ולא יזיקו לדם אף אחד מן המזיקים [כמו שמצינו (פסחים קיב, ב) שהמשחיתים פגעו בדבי חנינא בן דוסא ואמרו לו שאם לא שמכריזים עליו ברקיע הזורזו בחנינא ובתורתו היו מסכנים אותו].

ולפי זה פירש רבי שמאי גינזבורג את דברי בלעם "מי מנה עפר יעקב", שבשמים מכריזים שלא לפגוע בבחורי ישראל הנזהרים מחטא, וכל הפוגע בהם עונשו גדול.

ומי לנו כבחורי ישראל שבדור הזה, דוד שבו הרחוב מלא בזוהמא וכפירה פריצות ותועבה, והיצר הרע הניח את כל הבריות שבעולם ונתן עיניו בבני התורה להחטיאם ולהוציאם מבתי מדרש [כפי שדואים אנו בחוש מסערת חוק הגיוס]. ובכל זאת מיטב בחורינו מפארים את היכלי הישיבות והוגים בתורה יום ולילה, וממיתים עצמם באהלה של תורה במסירות נפש, ועליהם ראוי להיאמר "מי מנה עפר יעקב".

וכבר אמר החזון איש, שבחור ישיבה לומד את דברי התנא במשנה ואינו יודע שמעלתו גדולה משל התנא. הוא מתעמק בחידושי הרשב"א, ואינו שם על לבו שדרגתו גדולה משל הרשב"א. כי הם לא היו בעולם כה מופקד וטמא ולכן נקל היה בידם להגיע לפסגות רוחניות טמיות וגבוהות, אך בחור שחי בדור הזה שבו היצר הרע עושה הכל כדי לקלקל את בחורי ישראל, ובכל זאת שומר על עצמו ויגע בתורה הדי שמעלתו בעיני בורא עולם היא גדולה ונשגבה יותר מכל צדיקי קדם.

בכל מקום תורה ותפילה עלינו להדגיש שכאן למד והתפלל יעקב אבינו! "מה טובו אהל'ך יעקב משכנות'ך ישראל" (כד, ה)

בתרגום יונתן על פסוק זה נאמר "כמה יאווין הינן בתי מדרשיכון במשכנא די שמש בהון יעקב אבוכון" ["כמה נאים הם בתי מדרשיכם באהל אשר שימש בהם יעקב אביכם"]. וכעין זה בתרגום ירושלמי, "מה טבין הינן משכנין דצלי בהון יעקב אבוהון" [מה טובים אלו בתי התפילה שבהם התפלל יעקב אביהם].

ומבואר שבין לענין תורה ובין לענין תפילה היו בתי מדרשות ובתי כנסיות של עם ישראל במדבר הבית מדרש והבית כנסת ששימש ולמד והתפלל בהן יעקב אבינו. והדבר תמוה, כיצד יתכן ששימש והתפלל בהם יעקב? והדי הוא שימש בישיבת שם ועבר, ודור המדבר היה מאות שנים אחר כך.

וכתב רבי משה שמואל שפירא ראש ישיבת באר יעקב בספר זהב משבא, שמבואר בה שסגולה זו של בית מדרש לתורה ששם זוכים להבנת טעמי תורה באור פני מלך חיים, וסגולת בית כנסת לקבלת התפילה, אינם בידינו כי אם מאבותינו. ואם מצינו שיעקב שימש לפני רבו בישיבת שם ועבר, שימוש של יעקב הוא שעובר לכל בית מדרש בכל דור ודור ובכל מקום ומקום לעשותו מקום תורה. וממה שהתפלל יעקב אבינו במקום שהתפללו בו אבותיו, תפילתו היא שעוברת לכל בית כנסת לעשותו מקום תפילה.

וגם יעקב אבינו עצמו התפלל במקום שהתפללו אבותיו, שסגולה מיוחדת היא למקום שנעשה מקום תפילה על ידי האבות. ואמנם כן הוא לכל מקום שנקבע להיות בית מדרש לתורה שהרי הוא בית מדרש ששימש בו יעקב אבינו, וכל בית כנסת הרי הוא בית כנסת שהתפלל בו יעקב אבינו. ובכל מקום תורה ותפילה שאנו לומדים ומתפללים עלינו להדגיש שכאן למד והתפלל יעקב אבינו! ודבר זה מחייב אותנו להבין היכן אנו עומדים ולהתנהג במקומות אלו בכבוד ראש כראוי למקום שבו היו אבותינו.